

Наталія Пробийгорова

ТЕХНОЛОГІЇ ДЕМІФОЛОГІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ

У статті аналізуються та систематизуються основні технології деміфологізації українського виборчого процесу, а також розглядається місце й роль процесу деміфологізації виборів у сучасному розвитку політичного життя суспільства.

Ключові слова: *політичний міф, міф, деміфологізація, деміфологізація виборчого процесу, технології деміфологізації.*

Probeygolova N. V. Technologies of demythologization of Ukrainian electoral process. *Main technologies of demythologization of Ukrainian electoral process are analyzed and systematized in article.*

Also, the place and role of the process of demythologization of election in the modern development of political life of society is considered.

Keywords: *political myth, a myth, demythologization, demythologization of electoral process, technologies of demythologization.*

Постановка проблеми. Практика останніх виборчих кампаній в Україні висвітила досить широкий спектр застосування міфологічних конструкцій різного напрямку. І це не випадково, адже міфи, особливо політичні, є ефективним інструментом управління і маніпуляції свідомістю електорату. Розвиток інформаційних технологій супроводжується вдосконаленням міфологічних конструкцій, які все частіше кладуться в основу передвиборчих програм. Аналіз виборів в сучасній Україні показує, що практично жоден кандидат до влади не обходиться без застосування політичних міфологем. Певний сенс у цьому є. По-перше, міфи, за допомогою спрощення реальності, дозволяють виборцеві орієнтуватися в складній мозаїці політичного спектра, що сприяє нівеляції можливих громадських протиріч. По-друге, політичні міфи виступають засобом підвищення явки виборців, мобілізуючи електорат і спонукаючи його брати участь у голосуванні. Тобто, позитивна роль політичних міфів у виборчому процесі простежується досить чітко.

Для суспільства із консервативною ментальністю антиміфологізаторський пафос якнайбільше доречний, адже передбачає необхідні ревізії зв'язку ідеологічних конструктів із реальним світом. Але боротьба із міфами надто рідко супроводжується рефлексією з приводу того, що таке міф і що має бути засіяне на розмінованих полях ідеологічних битв. Тому надзвичайної актуальності на сьогодні набуло вивчення технологій деміфологізації українського виборчого процесу.

На сучасному етапі теоретичні та прикладні аспекти деміфологізації виборчого процесу продовжують перебувати в центрі уваги зарубіжних дослідників. Теоретичною основою дослідження стали роботи про символічну природу міфу (Дж. Віко, Ф. Шеллінг, Е. Кассіре, О. Лосєв), положення про міф як невід'ємну частину колективного несвідомого (К. Юнг, Дж. Кемпбелл, К. Леві-Стросс), висновки про семіологічну сутність специфіки міфологічного мислення (М. Лотман, Б. Успенський), оцінки міфу як

художнього твору (О. Потебня, В. Пропп), висновки про міф як зведення регламентів і інструмент дозволу критичних проблем (Б. Малиновский), а також дослідження політичного міфу як найбільш популярного в сучасному суспільстві (Ж. Сорель, Т. Манн, Р. Нібур, Р. Барт, М. Еліаде).

В українській політичній думці проблема «деміфологізації» політичного міфу як фактора розвитку сучасної політичної свідомості є не повною мірою розробленою. Серед вітчизняних дослідників, які працювали над вказаною темою, хотілося б відзначити монографію Ю. Шайгородського «Політика: взаємодія реальності і міфу» [9], в якій автор досліджує теоретичні, методологічні та практичні аспекти політики крізь призму взаємодії наукових і міфологічних її складових, розкривається сутність політичного міфу, його роль у формуванні політичної свідомості і політичного буття. Окремі аспекти міфотворчості знайшли висвітлення в роботах О. Донченко та Ю. Романенко, О. Яцунської та інших, праці яких присвячені розгляду та дослідженню такого феномену, як архетип, який лежить у основі будь-яких міфів. Проблемами політичного міфу, міфологізації сучасної політичної свідомості різною мірою займалися такі українські дослідники, як О. Бабкіна, Ю. Левенець, Г. Почепцов та інші. Аналіз останніх джерел і публікацій свідчить про те, що процес деміфологізації як складний феномен є потенційно плідним полем для досліджень.

Отже, мета цієї статті: визначити та проаналізувати основні технології деміфологізації українського виборчого процесу на сучасному етапі розвитку суспільства й відобразити місце і роль процесу деміфологізації виборів у сучасних політичних процесах.

Не викликає сумнівів, що розумне використання політичних міфологем в передвиборній агітації цілком допустимо й навіть необхідно. Адже міф дозволяє спростити складну і різноманітну політичну реальність і зробити її зрозумілішою і доступнішою для виборця. Завдяки політичним міфам здійснюється структуризація виборчого процесу, ділення його на більш-менш чіткі сегменти. Події виборчого процесу, укладені в міфологічну схему, прості і доступні усім. Міф дозволяє зв'язувати воєдино різні події у рамках виборчої кампанії, створюючи відчуття цілісності і свідомості того, що відбувається. Оскільки сюжет передвиборного міфу

завжди можна придумати, то для політтехнологів відкривається широкий простір для творчості. Цим, звичайно, поспішають скористатися різного роду політичні шарлатани і пройдисвіти, прагнучи будь-якими шляхами потрапити у владу. Використовуючи власні або запозичені політичні міфи, вони, часом, настільки майстерно маніпулюють свідомістю електорату, що виборцєві іноді практично неможливо зрозуміти, де правда, а де відверта брехня.

Мета маніпуляторів полягає в тому, щоб відучити людей мислити і міркувати самостійно. Це їм вдається з ряду причин. Головною з них є той факт, що в умовах сучасної глобальної тенденції до вузької спеціалізації практично в усіх сферах людської діяльності, люди не в змозі мати свою думку з усіх проблем, які обрушує на них сучасна дійсність. Але не мати взагалі ніякої думки індивід теж не може, оскільки тоді він втрачає можливості хоч як пояснити ті або інші факти реальності. Йому потрібна певна схема, матриця, в яку він може укласти розрізнені факти дійсності. Тому в більшості випадків виборцєві доводиться запозичувати чужі моделі й матриці. При цьому сам він може не відчувати свою залежність від зовнішніх дій.

М. Мамардашвілі описав цей механізм таким чином: «Людські вчинки, діяння, які диктуються певними намірами, входять у загальний контекст буття й отримують там свій сенс, завдяки якому людина здійснює вчинок. У кожен цей момент часу, коли ми робимо щось, ми здійснюємо залежні вчинки, які лише здаються нам вільними, продиктованими нашими бажаннями, а насправді вони викликані природним шляхом» [4, с. 255].

Описаний М. Мамардашвілі механізм, є, за своєю суттю, механізмом дії політичного міфу. Адже міф підключає людину до колективного досвіду. Вчинки, образ думок, переживання особи стають, залежні від колективного несвідомого. Тому вона стає легкою керованою за допомогою міфу і починає майже цілком залежати від маніпуляторів, які цей міф експлуатують.

Залежність виборця від міфів у період виборчих кампаній проявляється найгостріше. І якщо його свідомість не захищена культурними і громадськими стереотипами, то він стає легкою мішенню для маніпуляторів. Для того, щоб не потрапити в пастку досвідчених маніпуляторів, необхідно знати основні ознаки міфологізації свідомості.

До ознак міфологізації можна віднести: підміну понять, не контрольованість джерела інформації, абсолютизацію явища, тенденційну вибірку фактів, ототожнення маніпулятора з тим самим міфом, використання емоцій замість конкретних фактів і аргументів, концентрацію уваги на ефемерний або сенсаційний контекст, дроблення політичних явищ на окремі, ізольовані сегменти, неодноразові повторення недоведеного висновку як встановленого факту, безальтернативність думок, які забезпечуються авторитетом «експертів», аксіоматичність світоглядних конструкцій тощо.

Усі вищезгадані ознаки маніпуляції свідомістю мають одну загальну рису, яка спирається на універсальну властивість пізнання, тобто структура зв'язків між реальними об'єктами політичної дійсності не збігається зі структурою моделі реальності, яка виникає у свідомості індивіда. І основним чинником, який змінює структуру моделі свідомості індивіда, є політичний міф, що служить універсальним знаряддям трансформації політичних переваг електорату.

Головним джерелом політичних міфологем на сьогодні вважаються ЗМІ, особливо телебачення. Впроваджуючи в масову свідомість електорату потоки інформації, телебачення може змінювати політичні преференції суспільства в напрямі, вигідному контролюючим ЗМІ політичним силам. У цьому плані телебачення не відрізняється від інших соціальних інститутів, які формують громадський світогляд, таких як школа, університет, або публічні виступи політиків. У той же час, ЗМІ відрізняються від інших інститутів силою «ефекту присутності», коли людина ніби «бачила подію».

На думку сучасного вченого А. Шубіна: «Спроба відгородитися від телеінформації призводить до тієї самої дезорієнтації в сучасності, нестачі корисної інформації і, зрештою, перетворенню на жертву маніпуляції «за незнанням» [12, с. 54–55]. Людина може звільнитися від маніпулювання тільки в процесі пошуку інформації, тільки будучи дослідником. Наука дозволяє майже автоматично долати частину типових методів маніпуляції і дає шанси поступово виявляти важливу інформацію, навіть не дістаючи доступу до такої спокусливої «закритої інформації», якою журналістські розслідування притягають глядача.

Необхідно зазначити, що сучасна ситуація у сфері політичної інформації має дві істотні переваги порівняно з радянською епохою.

По-перше, вона плюралистична. У суспільства є певна можливість порівнювати різні джерела інформації і піддавати їх критичному аналізу. За справедливим зауваженням С. Кара-Мурзи: «Маніпуляція – це не насильство, а спокуса» [1]. Ніхто не примушує вас спокушатися.

По-друге, з'явилися об'єктивні можливості для розвитку альтернативних джерел інформації. Інтернет і широкі можливості малотиражного копіювання створюють важливі передумови для розширення субкультури, в якій люди можуть отримувати інформацію і ідеї, вже оброблені і систематизовані відповідно до їх потреб і інтересів.

У той же час, незважаючи на усе вищевикладене, на сьогодні зберігаються елементи «інформаційного тоталітаризму» у формі цілісної системи панування над свідомістю суспільства за допомогою маніпуляції. Передумовами формування такої системи є такі чинники, як вдосконалення технічних засобів створення телевізійних міражів, хаотичне розкладання раціонально-логічних зв'язків створюючи моделі політичної реальності, і, нарешті, колосальна міфологізація свідомості електорату. Останній чинник виявляється в атомізації політичної картини світу і привчає виборця до довільного складання із задалегідь заготовлених шаблонів певної міфологічної реальності.

Усі вищевикладені чинники виявляються в досить небезпечній тенденції, що набула широкого поширення в сучасній Україні, надмірній міфологізації свідомості українського електорату. Слова німецького філософа Е. Кассіра на сьогодні дуже актуальні. Міфи, на його думку, «виробляються подібно до кулетів і бойових літаків» [2]. Це висловлювання цілком застосовне і для сучасної України, в якій, як відмічає відомий політолог А. Цуладзе, «...різко зростає небезпека використання міфів в цілях вузької групи осіб, яка володіє необхідними для виробництва й поширення міфів ресурсами» [8].

Дійсно, виборчий процес в сучасній Україні надмірно переобтяжений політичними міфами, що, безумовно, вимагає вживання певних заходів щодо деміфологізації. Звичайно, повністю очистити вибори від міфів неможливо, та і не треба, а ось понизити надмірну міфологізацію українського виборчого процесу цілком можливо і

навіть потрібно. Необхідність цього зумовлена тією небезпекою, яку політичні міфи можуть нести для суспільства. У чому ж полягає небезпека політичних міфів?

По-перше, дія політичних міфів на свідомість людей руйнує логіку соціального міфу, який розвивається на основі власних закономірностей і які не можна відмінити. Будь-які міфи, спрямовані на кардинальну трансформацію природних процесів, а політичні до таких і належать, дезорієнтують суспільство й гальмують його розвиток.

По-друге, політичні міфи деформують свідомість електорату. Міфу вірять, міфу довіряють, бачать, як правило, те, що хочуть бачити, оскільки усі події співвідносять з прийнятим міфом. Люди, що знаходяться у владі міфу, не в змозі дати адекватну оцінку процесам, які відбуваються у рамках передвиборної гонки, а отже, суспільство втрачає значну частину людей, здатних зробити усвідомлений, раціональний вибір.

По-третє, політичні міфи, витікаючи від представників різних політичних партій, які займають протилежні позиції зі стратегічних і тактичних питань розвитку суспільства, ведуть до конфронтації соціальних сил, можуть створити тупикову ситуацію, а також викликати громадський колапс.

По-четверте, найбільш стійкі політичні міфи відтворюються з урахуванням ситуації, яка постійно змінюється, частина міфів руйнується, з'являються нові міфи, але у будь-якому разі це не проходить безслідно для тих, хто ці міфи сприйняв і засвоїв. За руйнування міфів розплачується народ, а не їх творці. Сучасні вчені відмічають, що «руйнування політичних міфів само по собі не звільняє людей від їх дії. Свідомість може залишатися під владою вже зруйнованого міфу. Це свідомість, яка покріпачила, може проявлятися ще сильніше, ніж вплив реально діючого міфу» [1]. Якщо дозволити процесу міфологізації масової свідомості електорату розвиватися без жодного втручання в нього, то це, врешті-решт, може призвести до перетворення українського суспільства на суспільство «маріонеток», не здатних зробити обдуманий вибір. А це, у свою чергу, сприятиме дистанціюванню влади від суспільства і, як наслідок цього, дестабілізації політичної та виборчої систем. Саме тому сьогодні необхідно розробити механізм деміфологізації українського електорального процесу.

Під деміфологізацією виборчого процесу ми розуміємо комплекс заходів стратегічного і тактичного характеру, спрямованих на ліквідацію негативних політичних міфологем з простору передвиборної боротьби та зниження надмірної залежності електоральної свідомості від міфологічного сприйняття політичної реальності.

Деміфологізація виборчого процесу – завдання досить складне. Її ефективність залежить не лише від зусиль тих, хто усвідомлює негативність міфологізованої дії, але й від становлення основної маси людей до міфів взагалі. У той же час, існує цілий ряд інструментів і методів для боротьби із зайвою міфологізацією виборчого процесу.

Усі інструменти деміфологізації виборчого процесу можна умовно підрозділити на дві великі групи: стратегічні і тактичні. До стратегічних, зокрема, належать національна міфологія і громадські контрміфи.

Що стосується національної міфології, то в ній сконцентрований багатовіковий досвід народу – її породжувача. І саме на національну ідею покладена функція збереження єдності соціально-культурного і політичного простору нації. Як пише В. Полосін, «міфологія нації – це алегоричний образ її морального ідеалу, її «крові і ґрунту», це алегорична автобіографія нації» [6].

Формування національної міфології відбувається в процесі взаємодії двох суб'єктів політичного процесу: народу й еліти. Народ вкладає в міфотворчість нації зміст свого колективного несвідомого – збережений в символах досвід предків, еліта – концептуальне бачення усєї міфологічної конструкції й гру образів – політичну рекламу та національний ритуал. Що стосується національного ритуалу, то він, на думку А. Кольєва, є «захисним механізмом, за допомогою якого національний міф актуалізується, підкреслюючи єдність спільності» [3], що прийняла його.

Можна сказати, що національний ритуал у символічній формі відтворює національну міфологію, втілюючи національний ідеал в громадському статусі і повноваженнях його хранителів і творців.

Національна міфологія включає: міфологію минулого (походження народу, основні події і віхи його історії, видатні історичні особистості), міфологію сьогодення (картина навколишньої соціально-політичної дійсності, сенс буття народу, місце і роль людини в суспільстві) і міфологію майбутнього (міфологічний образ нагороди за

випробування у минулому і сьогодні, образ мети діяльності народу). Органічна взаємодія минулого, майбутнього та сьогодення й складає історичний досвід національної міфології, який є основою культурної ідентичності у виборчому процесі. Захисна функція національної міфології проявляється в забороні найбільш радикальних і крайніх форм політичної міфології. Іншими словами, національна міфологія є свого роду «фортецею», яка захищає масову свідомість електорату від помилкових і негативних міфологем.

Проблема полягає в тому, що в Україні сьогодні відсутня єдина національна ідея, здатна перерости в міфологію нації. Немає того ідеологічного стержня, який міг би скріпити свідомість і духовну культуру різних соціальних шарів. Звідси виникає непередбачуваність розвитку політичної свідомості українців, його хаотичність. Адже створюючи національний міф важливо вгадати домінуючі в суспільстві комплекси і страхи, зрозуміти, в якому напрямі розвивається масова свідомість електорату, які міфологеми воно готове сприйняти та засвоїти, а які ні. Для того, щоб політичний міф став національною ідеєю, його повинні апробувати політики і підтримати виборці.

Саме через відсутність в Україні єдиної національної ідеології міфи про український народ є невід'ємним елементом міфології тієї або іншої політичної партії або руху. І це не випадково, адже національна міфологія дозволяє легітимізувати цілі й методи політичних сил, які її використовують. За політичними міфами, особливо національними, треба завжди шукати конкретні інтереси тієї політичної сили, яка їх висуває, а її інтереси далеко не завжди збігаються з інтересами народу. У нашій країні на виборах практично усі партії й кандидати використовують національну і патріотичну риторіку. Це створює небезпечну тенденцію політичної дезорієнтації виборця, тобто ситуації за якої у владу можуть потрапити різні деструктивні сили.

Як відмічає багато сучасних вітчизняних вчених, Україна дуже сприйнятлива до негативних міфів. У більшості близьких нам народів національні міфи горді, а іноді й пихаті. Але є народи і країни з виражено скромною і нечванливою національною психологією. На жаль, вони цілком здатні засвоювати негативні міфи про себе – здебільшого уміло і навмисно сконструйовані. До таких країн, на жаль, належить і наша.

Саме тому на сучасному етапі українського виборчого процесу національна міфологія через її відсутність не може розглядатися як ефективний механізм деміфологізації.

Іншим стратегічним інструментом боротьби з передвиборними міфами є створення громадських контрміфів. Вони є новими міфами, спрямованими на руйнування старих. Адже, як відомо, міф не може зникнути остаточно, він може бути витіснений тільки новим потужнішим міфом, який і буде контрміфом по відношенню до старого. У цьому сенсі не можна не погодитися з К. Мангеймом, який вважав, що «сучасний історичний процес пов'язаний з послабленням інтенсивності утопічних і ідеологічних переживань і наближенням утопічних проєктів до соціально-історичного процесу» [5, с. 159.]. Іншими словами, він вважав, що процес деміфологізації суспільства пов'язаний з цілеспрямованою діяльністю, зумовленою раціонально поставленим завданням обгороджування від несвідомого або ж зі спробою розвінчати усі міфи, окрім якогось одного.

Дещо іншої позиції дотримується К. Хюбнер, який пише: «..неправильно стверджувати, що тільки всеохоплююча деміфологізація політичного життя вказує шлях до істини, свободи і миру. Чим сильніше потухає помилкова віра в те, що всякий міф є простою проформою і веде до політичної катастрофи, тим точніше діятимуть і у майбутньому ті міфи, політичне значення яких незламне...» [7, с. 341]. У будь-якому разі, як тільки в політичному просторі країни з'являється який-небудь політичний міф, то він тут же прокує виникнення опозиційного йому контрміфу в надрах громадянського суспільства.

Наприклад, широко відомий міф про доброго начальника, який досить часто експлуатується на виборах практично усіма кандидатами. Його антиподом є громадський контрміф про продажність усіх чиновників, який не дозволяє вищезгаданому міфу панувати в передвиборному просторі, стримуючи його енергетику.

У принципі, громадські контрміфи будуються за тими самими канонами, що і звичайні політичні міфи. До них застосовані уявлення про «міфологічний гачок», за допомогою якого в той або інший проєкт втягується цілий пласт символів, сюжетів, поглядів і т. п. На думку сучасних вчених, найбільш вражаючі результати дає такий контрміф, який створюється на основі трансформованого

дубліката вже відомого політичного міфу. Тим самим за контрміфологічною конструкцією ніби виявляється істинний зміст, що розвінчує міф, проти якого він спрямований. Завданням контрміфів є не стільки знищення політичного міфу, скільки прагнення побудувати його так, щоб позбавити яких-небудь позицій на закріплення в масовій свідомості електорату. Іншими словами, громадські контрміфи, спрямовані не на заміщення передвиборних міфологем, а на створення атмосфери рівноваги і балансу політичних сил.

Розглянувши, таким чином, стратегічні методи деміфлогізації українського виборчого процесу, можна сказати, що вони націлені не стільки на викорінювання окремих передвиборних міфологем, скільки на створення базисного поля нейтральності в передвиборному просторі політики. А ліквідація якихось фрагментарних міфологічних конструкцій – завдання вже тактичних методів деміфлогізації.

На наш погляд, є чотири основні тактичні методи деміфлогізації свідомості українського електорату: посилення виборчого законодавства та роботи виборчих комісій; збільшення контролю над ЗМІ, руйнування передвиборних міфів за допомогою інструментів політичного менеджменту і, нарешті, підвищення інформованості громадян про виборчий процес. Розглянемо їх.

Стосовно посилення виборчого законодавства й діяльності виборчкомів, то об'єктивна потреба в них назріла давно. Останні виборчі кампанії в Україні змусили серйозно замислитися про шляхи вдосконалення виборчого законодавства. Виборча практика висвітила усю гамму «брудних технологій», вживаних у ході українських виборів. Саме тому, на наш погляд, необхідно посилити законодавчий контроль виборчого процесу на трьох рівнях. Поліпшити ефективність виборчого законодавства в Україні можна не традиційним шляхом наповнення поточного законодавства окремими нормами, а застосовуючи комплексний підхід, що дасть змогу уніфікувати його положення і привести законодавство у відповідність до світових стандартів та основних демократичних принципів, закріплених у Конституції. Необхідно розширити юридичні норми, фіксувальні межі допустимого в агітаційній кампанії і передбачаючі санкції з боку держави за їх порушення. Треба жорсткіше регламентувати ту сферу виборчої кампанії, яка стикається з особистим життям громадян. Необхідно поставити під заборону такі

напрями діяльності, які дезорієнтують українського виборця і не дозволяють зробити йому усвідомлений вибір. Окрім того, варто ввести відповідальність органів ЗМІ за надання неповної або спотвореної інформації про хід виборів. Запропонований комплекс заходів, на нашу думку, дозволить понизити роль передвиборних міфів в інтенціях електорату.

Наступним тактичним інструментом деміфологізації виборчого процесу є збільшення контролю за засобами масової інформації, які, як відомо, виступають найбільш потужним генератором політичних міфів, і каналу, через який політики здійснюють маніпулювання масовою свідомістю виборців. Процес цей можна спостерігати на прикладі діяльності українських засобів масової інформації, які від виборів до виборів впроваджують у свідомість суспільства усе нові і нові міфи. Засоби масової інформації здатні «занурювати» людину в міф, але вони можуть і повинні допомагати людям усвідомлено сприймати політичну реальність. Сила впливу засобів масової інформації на суспільну свідомість така, що багато хто схильний наділяти їх особливою могутністю, оскільки саме від них дізнаються усе, що відбувається в країні і у світі. Саме тому необхідно дати відсіч спробам ЗМІ стимулювати утворення політичних міфів і їх впровадження у свідомість електорату за допомогою посилення або перебільшення значення тих або інших фактів або подій. Наявні в діяльності ЗМІ фрагментарність і непередбачуваність політичної інформації позбавляють людей можливості формувати власне і робити усвідомлений політичний вибір. Тому переважна кількість виборців, сприймаючи подібну інформацію, вимушена погоджуватися з нею і сприймати її як істинну. Особливо це характерно для тієї частини населення, яка ніколи не брала безпосередньої участі в політичних подіях. Усе вищезгадане досить красномовно свідчить про те, що органи ЗМІ необхідно взяти під контроль. У сучасному світі існує три основні методи контролю над ЗМІ: законодавчий, нормативний та економічний. Кожен з перелічених методів контролю має як переваги, так і недоліки.

На наш погляд, одним із найбільш ефективних заходів з подолання надмірної міфологізації свідомості українського електорату є створення в сьогоденній Україні органу громадського контролю за засобами масової інформації. У вище керівництво цього

органу краще всього залучити відомих діячів культури і мистецтва : режисерів, художників, письменників і т. д. Це дозволить, з одного боку, уникнути корупції, властивої для чиновницького середовища, а по-друге, надасть цьому органу авторитету в суспільстві. В цілому, створення такого органу громадського контролю за ЗМІ стане, на нашу думку, об'єктивно прогресивним кроком на шляху до деміфологізації українського виборчого процесу.

Наступним методом деміфологізації українського виборчого процесу є застосування технологій політичного менеджменту. Хоча тут слід обмовитися і відмітити, що ці технології, зважаючи на їх складність, не можуть застосовуватися пересічними громадянами, а використовуються лише учасниками передвиборної гонки проти конкурентів. Цей метод становить для політичної науки особливий інтерес, оскільки технології політичного маркетингу або менеджменту зазвичай використовуються з протилежною метою – для створення політичних міфів. Це, проте, не зменшує їх ефективності як інструменту деміфологізації електорального процесу.

Один з основних прийомів політичного менеджменту, який можна використовувати проти негативних міфологем, у колі політтехнологів відомий за назвою «активізація перешкод». Суть його полягає в створенні різних інформаційних «шумів», що заважають аудиторії сконцентрувати увагу на негативній інформації. Перешкоди можуть мати як технічний, так і концептуальний характер. Мінус цього прийому полягає, на нашу думку, в тому, що його можна успішно застосовувати тільки один раз, у разі ж повторного застосування його ефективність істотно падає.

Іншим інструментом, що дозволяє понизити дію небажаних передвиборних міфів, є «розрідження інформації». На практиці він зводиться до розчинення негативної інформації серед будь-якої іншої. Зазвичай в цьому випадку вкидається додаткова, нейтральна інформація, яка нібивідтягує на себе частину уваги, оберненої аудиторією на небажаний міф. Наступною технологією, спрямованою проти політичних міфів, може служити гіперболізація, або перебільшення. Її дія полягає в тому, що політик, проти якого сфабрикували міф, який ганьбить його, конструє і поширює через засоби масової інформації ще більш гіпертрофовані і небувалі міфи, створюючи, таким чином, комічне ставлення до усіх попередніх міфів.

Гіперболізація як інструмент деміфологізації виборчого процесу має досить високу ефективність і цілком може використовуватися для захисту від негативних міфологем. І, звичайно, не можна не сказати про такий ефективний засіб деміфологізації виборчого процесу, як політичний анекдот. Особливий інтерес тут викликає та обставина, що анекдот як одиниця інформації дуже схожий з міфом. Політичний анекдот показує критичне ставлення суспільства до основних політичних фігур через контекстно-оцінний фон розповіді.

Таким чином, технології політичного менеджменту, незважаючи на їх недоступність широкому електорату, цілком можуть застосовуватися для руйнування негативних міфологічних конструкцій.

І, нарешті, четвертим напрямом діяльності, що сприяє позбавленню свідомості електорату від міфів, є підвищення інформованості громадян про політику взагалі і виборчого процесу, зокрема. Цей напрям включає такий комплекс заходів і дій:

По-перше, забезпечення широкого доступу до політичної інформації про реальні події, що відбуваються в ході виборів, про кандидатів і їх конкретні дії.

По-друге, потрібне формування громадянської правосвідомості. Культивування у свідомості людей нових традицій – толерантності, рівності стартових можливостей, змагальності і тощо.

По-третє, важливе значення для деміфологізації масової свідомості електорату має формування політичної культури, яка виступає як спосіб організації громадської участі в політиці. Від рівня розвитку культури залежить спрямованість політичних інтересів, характер спадкоємності норм і правил політичної поведінки. Оволодіння політичною культурою дозволяє вникати в суть передвиборних міфів, давати їм адекватну оцінку, а також відрізнити реальні політичні цілі від міфологізованих гасел.

Якщо говорити про техніку захисту від передвиборних міфів, то тут є декілька стратегій.

Один з варіантів полягає в тому, щоб ігнорувати політику взагалі. В принципі, це досить сильна захисна стратегія. Свідомість встановлює свого роду заслони, які відсівають усю інформацію, пов'язану з політикою і виборами. Мінус цієї позиції полягає в тому, що політичні міфи можуть маскуватися під просту побутову інформацію. Політтехнологи уміють упаковувати їх в неполітичну оболонку.

А в розпал передвиборних баталій сховатися від політичної інформації просто неможливо.

Як іншу альтернативу можна запропонувати прийняття твердих ідеологічних позицій. Ця стратегія хороша тим, що позбавляє від зайвої інтелектуальної напруги. Існує чітка ідеологічна схема, у рамках якої здійснюють свою діяльність ті або інші партії або політичні діячі. Виборцям же залишається тільки підтримувати свою партію або кандидата від виборів до виборів. Таких виборців зазвичай відносять до ядерного електорату. На жаль, українська партійна система перебуває сьогодні в глибокій кризі. Та й у політичних лідерів немає конкретної ідеологічної програми.

Проаналізувавши програми політичних партій, які увійшли Верховної Ради VII скликання, можна дійти висновку, що усі без винятку партії, які пройшли до парламенту, можна назвати соціал-популісткими. Їх відношення до рішення соціальних і соціально-економічних проблем абсолютно не підкріплене стратегією дій і набором конкретних кроків для вирішення умовно поставлених у програмах завдань; усі обіцянки соціального і соціально-економічного характеру не лише здебільшення голословні, але і підібрані за принципом «говорити те, що хочуть чути». Тобто соціальні блоки програм усіх без винятку парламентських партій по-будовані не для реального розв'язання проблем, а для залучення електорату; у програмах не передбачається будь-яких дій з боку громадян для отримання, збереження або примноження соціальних благ. Усе це держава, виходячи з логіки програмних тез, «повинна дати», «спустити згори», без участі, а отже, і без контролю з боку суспільства.

Тобто, усі проаналізовані партії у своїх програмах виявляють схильність до популізму і патерналізму, по суті, заграючи з електоратом. При цьому позиції програм неідеологічних партій є розмитими і неконкретними, тоді як ідеологічні політичні сили дають чіткі оцінки ситуації з ключових питань громадського устрою і однозначні судження згідно зі своїм баченням їх вирішення.

Тому стратегію прийняття твердих ідеологічних позицій можна використовувати з великими обмовками, зважаючи на явний ідеологічний вакуум у країні.

І, нарешті, ще одним прийомом нейтралізації передвиборних міфологем є залучення історичної пам'яті або проєкція в майбутнє. Необхідно зазначити, що пам'ять і передбачення є основою захисту від міфологізації свідомості. Саме через це, вони є однією з головних мішеней маніпуляторів. Міфотворці застосовують цілий ряд технологій, щоб позбавити нас почуття історичного часу. Вони поміщають нас у «вічне сьогодні», нав'язуючи нам почуття безвиході. Вплив передвиборних міфів на виборців заснований на тому, що в міфі, розв'язання проблеми представлено як єдино правильне, таке, що не має альтернативи. Тому виборцям необхідно частіше звертатися до історичного досвіду, зіставляючи різні альтернативи. Це дозволить не лише зробити політичний вибір більше усвідомленим, але і помітно понизить маніпулятивну дію передвиборних міфів.

Таким чином, для того, щоб протистояти політичним міфам, досить згадати, як вони конструюються, і розчленувати інформаційне повідомлення на складові елементи. У будь-якому повідомленні ЗМІ існує декілька рівнів, кожен з яких може містити різну інформацію. Необхідно навчитися розкладати потоки інформації на складові і відділяти «зерна» від «плевелів». Треба дивитися і сприймати інформацію з позиції дослідника, а не споживача.

Політичний міф сьогодні має великі можливості. Тому остаточне зруйнування міфологічного стереотипу майже неможливо, незважаючи на довгу історичну практику процесу деміфологізації. Тому нам уявляється, що цілеспрямована деміфологізація масової свідомості неможлива, оскільки міф відбиває інтереси суспільства і є невід'ємною частиною людської свідомості. Проте можлива й потрібна розробка засобів переорієнтації свідомості з міфу на міф. Така політика повинна будуватися, виходячи з логіки процесів трансформації політичного міфу.

У нас немає вагомих підстав для того, щоб вважати, що з часом міфології стане менше або, навпаки, більше. Мабуть, і в недалекому майбутньому збережеться певний баланс між раціональним знанням і міфологією. Надії на те, що людство порозумнішає або зробить раціональні висновки зі свого минулого, надзвичайно примарні. Ми ввійшли в нове століття і нове тисячоліття обтяжені багатьма старими міфами і слабкою, але, надією на краще майбутнє.

1. Головатий М. Ф. Політична міфологія: навчальний посібник / М.Ф. Головатий. – К. : МАУП, 2006 – 144 с.
2. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием: монография / С. Г. Кара-Мурза. – М. : Эксмо, 2006. – 832 с.
3. Кассирер Э. Техника современных политических мифов / Э. Кассирер // Вестник Московского ун-та. – Сер. 7 – «Философия» – 1990. – № 2. – С. 59.
4. Кольев А.Н. Политическая мифология: Реализация соц. опыта // А.Н. Кольев. – М. : Логос, 2003. – 382 с.
5. Мамардашвили М.К. Философия и свобода // М. К. Мамардашвили. – М. : Азбука, 2000. – 400 с.
6. Мангейм К. Идеология и утопия / К. Мангейм // Утопия и утопическое мышление – сборник переводов. – М. : Прогресс, 1991. – С. 113–169.
7. Полосин В. С. Миф. Религия. Государство [Электронный ресурс] : монография. / В.С. Полосин. – М. : Научно-издательский центр «Ладомир», 1999 – 440 с. – Режим доступа : [http : // www.twirpx.com/file/84514/](http://www.twirpx.com/file/84514/)
8. Хюбнер К. Истина мифа. [Монография]; [Пер. с нем] / Курт Хюбнер. – М. : Республика, 1996. – 448 с.
9. Цуладзе А. М. Политическая мифология [Электронный ресурс] / А.М. Цуладзе. – М.: Эксмо, 2003. – 384 с. – Режим доступа : [http : // www.twirpx.com/file/84514/](http://www.twirpx.com/file/84514/)
10. Шайгородський Ю. Ж. Політика : взаємодія реальності і міфу: монографія / Ю. Ж. Шайгородський; Нац. акад. наук України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. – К. : Знання України, 2009. – 400 с.
11. Шайгородський Ю. Ж. Політична міфологія у кризовому суспільстві [Електронний ресурс] / Ю. Ж. Шайгородський. – Режим доступа : [http : // www.social-science.com.ua](http://www.social-science.com.ua).
12. Шубин А.В. Средства массовой информации: информирование и манипулирование : Политико-психологические проблемы исследования массового сознания / под ред. Е. Б. Шестопал / А.В. Шубин. – М. : Аспект-Пресс, 2002. – 203 с.
13. Cassirer E. The Myth of the State / E. Cassirer. – Yale Univ : Press, 1946. – 298 p.